

Bijeenkomst 'In vrijheid verbonden', 23 januari 2012 te Utrecht
Bijdrage mgr. dr. J. van den Hende

Beleid ten aanzien van de interreligieuze dialoog

Onze bijeenkomst vanmiddag over *de interreligieuze dialoog in de toekomst* vindt nadrukkelijk plaats in het kader van het motto "in vrijheid verbonden". Desgevraagd wil ik aan deze bijeenkomst vanmiddag een korte bijdrage leveren met het oog op beleid ten aanzien van de interreligieuze dialoog.

Ik wil in mijn bijdrage puntsgewijs een aantal inzichten en bouwstenen noemen die m.i. vitaal zijn voor een interreligieuze dialoog in de toekomst.

1. De (interreligieuze) *dialoog*. Dat is een tweespraak ofwel een samenspraak. Een dergelijk gesprek vraagt om wederkerigheid en geen monoloog van één kant in het bijzijn van anderen. Een waarachtige dialoog vraagt dat je spreekt maar ook dat je luistert.
2. Dat er voldoende *vrijheid* is om tot een dergelijke dialoog te komen is geenszins vanzelfsprekend. In de Nederlandse context komen we een heel eind waar het gaat om vrijheid. Het gaat dan niet alleen om vrijheid van spreken c.q. meningsuiting, maar ook om vrijheid van godsdienst. Deze vrijheden hangen samen maar vallen niet zondermeer samen. Vrijheid is een groot goed¹ maar dient wel ingekaderd te zijn op basis van verantwoordelijkheid jegens elkaar. Vrijheid van meningsuiting zonder verantwoordelijkheid kan leiden tot kwetsende opmerkingen. Vrijheid van godsdienst betekent niet 'iedere religie voor zich', maar een beleven van vrijheid van de eigen godsdienst die gepaard gaat met het besef van verantwoordelijkheid dat ook het geloof van de ander in vrijheid kan worden beleefd en beleden².
3. Bovendien, vrijheid en vrijheid van godsdienst kunnen niet gezien worden als een soort van optie, in de zin van: het had er even zo goed niet kunnen zijn. Vrijheid heeft alles te maken met de waardigheid van iedere menselijke persoon, een waardigheid die je als mens niet kunt verliezen en die in de samenleving aan geen mens kan worden ontzegd.
4. Vrijheid en godsdienstvrijheid op basis van de waardigheid van de mens. Het is duidelijk dat vrijheid en godsdienstvrijheid niet op zichzelf staan. Daar hoort ook respect bij. Waardigheid vragen voor jezelf en je overtuiging dient verbonden te zijn met de waardigheid en de overtuiging van anderen te respecteren. De waardigheid die zo eigen is aan de mens, komt het beste tot uiting wanneer deze mens op zijn beurt de waardigheid van andere mensen respecteert en behoedt.
5. De interreligieuze dialoog vraagt als samenspraak in wederkerigheid dat iedere deelnemer in staat is werkelijk een bijdrage te leveren aan het gesprek. Gedegen en goede kennis van de eigen godsdienstige achtergrond is daarbij noodzakelijk én de bereidheid om het eigen geloofsgoed te laten bevragen en zorgvuldig -desnoods meerdere keren- uit te leggen. In de dialoog geldt immers niet louter het verlangen om je eigen verhaal te doen, maar ook de inzet dat het zo goed mogelijk overkomt bij de ander.
6. In de huidige Nederlandse maatschappij heeft religie niet voor alle burgers dezelfde waarde. In onze seculariserende samenleving is regelmatig iets te bespeuren van een bepaald latent vooruitgangsgeloof, n.l. dat religie en geloof niet zouden stroken met de moderne autonome mens en niet van deze moderne tijd zou zijn. Dit zou kunnen

---

¹ Benedictus XVI, *toespraak op dag van bezinning, dialoog en gebed voor vrede en gerechtigheid in de wereld: 'Pelgrims van de waarheid, pelgrims van de vrede'*, 27 oktober 2011, in: *kerkelijke documentatie* (2011) 269-272: "de wereld van de vrijheid is voor een deel gedesorienteerd gebleken en door niet weinigen wordt vrijheid ook verkeerd opgevat als vrijheid tot geweld".

² Benedictus XVI, *Geloof, waarheid en tolerantie. Het christendom en de wereldgodsdiensten*, Tiel (2008) 199-206

betekenen dat een interreligieuze dialoog in de ogen van een deel van onze samenleving als een achterhaalde activiteit wordt beschouwd.

7. Ook kan de dialoog in een geïndividualiseerde samenleving te lijden hebben van de wijd verbreide overtuiging dat ieder zijn eigen waarheid heeft, en dat een dialoog hieromtrent onbegonnen werk is of -wanneer men louter blijft relativiseren- zelfs onnuttig.
8. De interreligieuze dialoog wordt evenwel ook onder druk gezet vanuit de godsdiensten zelf, bijvoorbeeld door fanatisme, terwijl het belijden van een godsdienst niet met dwang mag worden opgelegd: 'streven naar waarheid laat zich niet opleggen met geweld, maar alleen door de kracht van de waarheid zelf'³.
9. Duidelijk is ook dat in de westerse samenleving de overtuiging is gegroeid dat er een zekere scheiding bestaat tussen kerk en staat. Dat betekent geenszins dat geloof enerzijds en maatschappelijk leven anderzijds niets meer met elkaar te maken hebben alsof er sprake zou zijn van een volstreekte waterscheiding tussen geloven en maatschappelijk leven. De scheiding van kerk en staat betekent veeleer dat we ons ervan bewust zijn dat er in het maatschappelijk leven sprake is van specifieke verantwoordelijkheden van de godsdiensten enerzijds en de eigen rol van de burgerlijke overheid anderzijds. In de relatie van staat en godsdienst is sprake van een eigen dialoog, met de vraag op welke terreinen er samenwerking danwel afstemming is geboden en op welke terreinen taken en bevoegdheden van godsdienst en staat te onderscheiden zijn⁴.
10. Godsdiensten staan dus niet los van het maatschappelijk leven maar behoren tot het publieke domein. Paus Benedictus benadrukte, in zijn boodschap op Wereldvrede­sdag op 1 januari 2011, dat religieuze gemeenschappen door middel van verschillende charitatieve en culturele instellingen een onmiskenbare bijdrage leveren aan de maatschappij, sociaal en ook ethisch. Daarbij mag de dimensie van het geloof op geen enkele manier diegenen discrimineren die haar geloofsopvattingen niet delen. Het is wezenlijk van belang om als religieuze gemeenschappen juist de sociale samenhang te versterken –op grond van de waardigheid van iedere mens- alsook integratie en solidariteit⁵.
11. In dit licht bezien, is een interreligieuze dialoog niet alleen gediend met de bereidheid tot open verhoudingen tussen de godsdiensten onderling maar is ook een open relatie nodig met de geledingen van de samenleving waarin zij beleefd worden.
12. Duidelijk is overigens dat in onze maatschappij niet zondermeer een trend is waar te nemen dat geloof en religie uit de Nederlandse samenleving zondermeer zou verdwijnen. Godsdienstsocioloog prof. Joep de Hart stelde eind vorig jaar dat het te voorbarig is om ons land te bestempelen als een ongelovig land. Religie is niet verdwenen, noch in haar publieke rol, als sociale en politieke factor, noch als persoonlijke geloofspraktijk⁶. Het Tweede Vaticaans Concilie stelde in haar document over de houding van de Katholieke Kerk ten opzichte van de niet-Christelijke godsdiensten: 'De mensen verwachten van de verschillende godsdiensten een antwoord op de verborgen raadselen van het menszijn, die evenals vroeger ook thans de harten der mensen diep beroeren: Wat is de mens? Wat is de zin en het doel van het leven? Wat is goed en wat is zonde? Wat is de oorsprong en wat de zin van het lijden? Welke is de weg ter verkrijging van het ware geluk? Wat is de dood, het oordeel en de vergelding na de dood? Wat is tenslotte dat laatste, onuitsprekelijke mysterie, dat ons bestaan omsluit, waaraan wij het ontstaan danken en waarheen wij op weg zijn?'⁷

---

³ Vaticanum II, *Dignitatis humanae* (1967) n. 1

⁴ Cfr. S. van Bijsterveld, *Overheid en godsdienst. Herijking van een onderlinge relatie*, Nijmegen (2008)

⁵ Cfr. Paus Benedictus XVI, *Boodschap bij de viering van Wereldvrede­sdag*, 1 januari 2011, in: *Kerkelijke documentatie* (2011) 96-105.

⁶ J. de Hart, *Maak het nieuw! Over religieuze ontwikkelingen en de positie van kerken: een persoonlijke geschiedenis*. Sociaal Cultureel Planbureau (2011). Zie ook: *Trouw* d.d. 19.12.2011.

⁷ Vaticanum II, o.c.

13. Wanneer het gaat om beleid ten aanzien van de interreligieuze dialoog, is het van vitaal belang om actief een aantal voorwaarden te behartigen c.q. te borgen: (a) nodig is om overtuigd te zijn van de fundamentele waarde van religie en geloof, n.l. dat religie en geloof te diepste bijdragen aan het mens-zijn. De mens is beeld van God (Gen. 1, 27) hetgeen betekent dat de menselijke waardigheid wordt verdiept wanneer het bestaan van God wordt erkend; (b) nodig is dat godsdiensten bouwen aan relaties van respect en vertrouwen met mensen uit alle godsdiensten; (c) nodig is dat godsdiensten op hun beurt vrijheid en respect in verantwoordelijkheid daadwerkelijk beoefenen en bevorderen in de verschillende geledingen van de samenleving; (d) nodig is om duidelijk te maken dat de dialoog tussen godsdiensten werkelijk een dienst is aan de mensheid en tot eer strekt van God, juist omdat het in godsdienst gaat om de vraag naar de waarheid van ons menszijn, in relatie tot God.
14. Beleid omtrent de interreligieuze dialoog vraagt daarbij om de geloofwaardigheid te bevorderen in het leven van individuele gelovigen, in de voortgang en het getuigenis van afzonderlijke godsdiensten, in de omgang van godsdiensten met elkaar, in de concrete dienst van religie aan de samenleving, opdat de waardigheid van iedere menselijke persoon wordt geëerbiedigd en tot uiting komt door vrijheid en respect in verantwoordelijkheid en solidariteit.
15. Slotopmerking: zolang veel mensen in onze Nederlandse samenleving nog de -overigens niet juiste- indruk hebben dat oorlog vooral veroorzaakt wordt door religie, dan hebben we als vertegenwoordigers van verschillende godsdiensten nog een belangrijke weg te gaan.

+ J. van den Hende
bisschop van Rotterdam
apostolisch administrator van Breda
bisschop-referent RK Kerk inzake de interreligieuze dialoog